

((سمیه مهتدی))

دانشجوی دکتری تکنولوژی آموزشی

ارزشیابی کیفی توصیفی

اشاره

سیستم ارزشیابی توصیفی مرحله مطالعاتی و آزمایشی خود را در سال‌های ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۶ طی کرد و از سال تحصیلی ۸۸ - ۸۷ وارد مرحله اجرای همگانی شد. اکنون حدود ۱۰ سال است که این ارزشیابی در دوره ابتدایی در حال انجام است. اما متأسفانه هنوز برخی از معلمان نتوانسته‌اند خود را با این نوع ارزشیابی و مراحل آن همگام کنند. شاید یکی از دلایل آن، ناآگاهی این افراد از مراحل و ویژگی‌های این نوع ارزشیابی، به خصوص نحوه گردآوری اطلاعات باشد. در این مقاله مراحل اجرای ارزشیابی کیفی توصیفی را به صورت خلاصه بیان می‌کنیم.

کلیدواژه‌ها: ارزشیابی کیفی توصیفی، فرایند یاددهی - یادگیری، بهبود کیفیت

ارزشیابی توصیفی شکلی از ارزشیابی تحصیلی - تربیتی است که در آن معلم با مشارکت فعال دانش‌آموز و اولیای ایشان، با استفاده از ابزارهایی، در زمینه تلاش‌ها، پیشرفت‌ها و موفقیت‌های دانش‌آموزان اطلاعات جمع می‌کند و با طبقه‌بندی، تحلیل و تفسیر آن‌ها، به دانش‌آموزان کمک می‌کند بهتر یاد بگیرند و مشکلات یادگیری خود را برطرف کنند. هدف اصلی در ارزشیابی توصیفی، بهبود شرایط یادگیری دانش‌آموزان با حذف اضطراب‌های نامطلوب ناشی از برگزاری امتحانات و بازخوردهای عددی است.

نتایج مورد انتظار ارزشیابی کیفی توصیفی

- بهبود، دوام و پایداری یادگیری
- افزایش علاقه به یادگیری
- ایجاد نگرش مطلوب نسبت به مدرسه
- افزایش بهداشت روانی دانش‌آموزان
- تعمیق یادگیری
- افزایش فرصت یادگیری
- رشد و توانایی مهارت خودآزمایی
- افزایش مشارکت دانش‌آموزان و والدین در ارزشیابی
- توجه به اهداف سطوح بالای حیطه شناختی
- توجه به اهداف حیطه‌های غیرشناختی

گام‌های اجرای ارزشیابی کیفی توصیفی

ارزشیابی کیفی توصیفی در پنج گام قابل اجراست:

گام اول: آگاهی از اهداف و انتظارات

محور اصلی فعالیت‌های یادگیری و به دنبال آن ارزشیابی پیشرفت تحصیلی، انتظارات آموزشی و اهداف است. به همین دلیل لازم است معلم و دانش‌آموزان از آن‌ها درک درستی داشته باشند. برای اطلاع از انتظارات آموزشی هر درس، کتاب راهنمای معلم، کتاب درسی و راهنمای برنامه درسی در اختیار معلم وجود دارد که می‌تواند از آن استفاده کند. آنجا که انتظارات آموزشی جملاتی کلی هستند، بررسی آن‌ها در عملکرد دانش‌آموزان مشکل یا غیرممکن است. به همین دلیل، نشانه‌های تحقق هر انتظار، در جملاتی دقیق‌تر و قابل بررسی، آورده شده‌اند. به‌طور مثال، یک انتظار از دانش‌آموزان «کسب مهارت در انجام کار گروهی» است. نشانه‌های تحقق این انتظار عبارت‌اند از: «برقراری ارتباط با دیگران»، «رعایت نوبت در اظهارنظر گروهی» و «توجه به نظرات دیگران». معلم با آگاهی از این انتظار و نشانه‌های تحقق آن می‌تواند فعالیت‌ها را در کلاس برنامه‌ریزی و اجرا کند.

مشکلات ارزشیابی سنتی کمی

فشار شدید به دانش‌آموز برای کسب نمره

کم‌اهمیت شدن ماهیت رفتن به مدرسه

محدود شدن یادگیری به سطح حافظه

ایجاد اضطراب و فشار روانی در دانش‌آموزان

۲. تغییر نظام بازخورد و تغییر مقیاس فاصله‌ای (۲۰ تا ۰)

۱. تغییر تأکید از ارزشیابی پایانی به ارزشیابی تکوینی و فرایندی

۴. تغییر در ساختار کارنامه

۳. تنوع ابزارهای جمع‌آوری اطلاعات

۵. تغییر در الگوی تصمیم‌گیری درباره ارتقای دانش‌آموزان

ویژگی‌های ارزشیابی کیفی توصیفی

گام دوم: جمع آوری اطلاعات

ارزشیابی بدون داوری و تصمیم‌گیری امکان ندارد و بدون وجود اطلاعات نمی‌توان داوری کرد. به همین دلیل، جمع‌آوری اطلاعات و روش‌های آن در ارزشیابی کیفی توصیفی بسیار مهم است. معلم باید تلاش کند در جریان یادگیری، از چگونگی و میزان تحقق اهداف و انتظارات، اطلاعاتی به دست آورد.

ابزارهای جمع آوری اطلاعات

● تکلیف‌های درسی

تکلیف درسی یکی از ابزارهای مهم ارزشیابی است و اطلاعات ارزشمندی از یادگیری دانش‌آموزان به دست می‌دهد. اگر تکلیف‌های درسی به خوبی طراحی و اجرا شوند، می‌توانند توانمندی‌های دانش‌آموزان را توسعه دهند. تکلیف‌ها ممکن است براساس تعداد مخاطبان، عمومی، گروهی یا انفرادی باشند. در نمودار روبه‌رو، انواع تکلیف‌ها براساس هدف نمایش داده شده‌اند. به جز این چهار دسته کلی، نوعی از تکلیف‌ها با عنوان تکلیف‌های ترمیمی یا اصلاحی هم وجود دارند که برای اصلاح نقاط ضعف دانش‌آموزان طراحی می‌شوند.

تکلیف تمرینی

برای تثبیت یادگیری به روش تمرین و تکرار اجرامی شود

تکلیف آمادگی

مانند یک پیش‌سازمان‌دهنده ذهن دانش‌آموز را برای یادگیری آماده می‌کند

تکلیف خلاقیتی

از دانش‌آموز خواسته می‌شود با استفاده از توانایی‌ها و ابتکار خود، پاسخ یا اثر جدیدی ارائه دهد

تکلیف امتدادی

در امتداد موضوعی که درس داده شده امکان کسب تجارب اضافه را فراهم می‌کند

آزمون عملکردی کتبی

- گزارشی ارائه بدهد
- داستان کوتاهی بنویسد
- نقشه‌ای بکشد
- نموداری رسم کند

آزمون عملکردی شناسایی

- غلط‌های املايي یک متن را بیابد
- رودها و دریاچه‌های یک نقشه را شناسایی کند
- صفت و موصوف‌ها را در یک متن مشخص کند

آزمون عملکردی نمونه کار

- یک مکعب بسازد
- متنی را ترجمه کند
- ماده شیمیایی جدیدی بسازد
- روزنامه دیواری درست کند

آزمون عملکردی در موقعیت‌های واقعی و شبیه‌سازی شده

- نقشی را در یک موضوع درسی بازی کند
- یک مدار الکتریکی ساده درست کند
- یک نامه بنویسد، در پاکت بگذارد و پست کند

آزمون‌های عملکردی

تهیه و اجرای آزمون‌های عملکردی نیازمند اندکی مهارت و دقت است، اما اجرای آن اطلاعات بسیار خوبی به دست می‌دهد. آزمون‌های عملکردی انواع متفاوت دارند که در نمودار زیر معرفی شده‌اند.

● آزمون‌های مداد - کاغذی

در گذشته، امتحان کتبی (آزمون مداد - کاغذی) تنها وسیله جمع‌آوری اطلاعات برای ارزشیابی پیشرفت تحصیلی بود. در ارزشیابی کیفی توصیفی، این نوع آزمون یکی از ابزارهای جمع‌آوری اطلاعات است و اگر به درستی طراحی و هدایت شود، می‌تواند میزان تحقق برخی از اهداف و انتظارات را مشخص کند.

● ثبت مشاهدات

یکی از نقش‌های مهم معلم پیگیری و بررسی تحولات دانش‌آموز است. این تحولات در رفتار و عمل دانش‌آموز نمود پیدا می‌کند. به همین دلیل، مشاهدات معلم می‌تواند یکی از ابزارهای جمع‌آوری اطلاعات باشد. برای ثبت مشاهدات، دو روش کلی وجود دارد: فهرست واریسی یا چک‌لیست. مشاهداتی که ساختارمند و از پیش تعیین شده صورت می‌گیرند، در آن ثبت می‌شوند. گاهی هم ثبت مشاهده به صورت آزاد و باز است که در آن یک رخداد یا یک رفتار توصیف و تشریح می‌شود و به آن واقع‌نگاری می‌گوییم.

● خودسنجی و همسال‌سنجی

در کلاس‌های سنتی و در گذشته از این ابزار برای جمع‌آوری اطلاعات استفاده نمی‌شد. معلمان معتقد بودند دانش‌آموز این توان و اجازه را ندارد که بخواهد خود را بسنجد. اما از شیوه همسال‌سنجی کم و بیش، به‌خصوص در کلاس‌های شلوغ یا چندپایه، برای صرفه‌جویی در وقت معلمان، استفاده می‌شد. هدف این دو روش ایجاد احساس مسئولیت بیشتر نسبت به یادگیری خود و همسالان است. همچنین، این روش خودآگاهی فرد را در پی دارد و فضای اخلاقی کلاس درس را بهتر می‌کند.

● سنجش والدین

والدین نیز می‌توانند و باید در ارزشیابی یادگیری فرزند خود سهیم باشند. این کار با فعالیت‌های زیر قابل انجام است:

- طراحی و تصحیح آزمون‌های مداد - کاغذی در منزل
- ارزشیابی عملکرد دانش‌آموز در هنگام انجام فعالیت‌های یادگیری

- پرسش و پاسخ و همچنین گفت‌وگو با دانش‌آموز
- بررسی پوشه کار دانش‌آموز

گام سوم: تحلیل، تفسیر و داوری

جمع‌آوری و سامان‌دهی اطلاعات درباره روند و نتیجه یادگیری به تنهایی کفایت نمی‌کند و اطلاعات به دست آمده باید تحلیل، تفسیر و داوری شوند. در این گام، دو فعالیت مدنظر است: اول، تحلیل و تفسیر اطلاعات و سپس، داوری درباره عملکرد دانش‌آموزان. منظور از تحلیل اطلاعات، معنادار کردن آن‌هاست و فرقی نمی‌کند اطلاعات کمی یا کیفی باشند. البته معنادار کردن انبوهی از اطلاعات کیفی دشوارتر و پیچیده‌تر است. در تحلیل اطلاعات نداشتن سوگیری معلمان و داوری نکردن زودهنگام در مورد دانش‌آموزان بسیار مهم است.

گام چهارم: تصمیم‌گیری

تصمیم‌گیری یکی از عناصر اصلی هر فرایند ارزشیابی است و چون در الگوی ارزشیابی کیفی توصیفی، ارزشیابی باید در خدمت یادگیری قرار گیرد، این عنصر بسیار جدی‌تر است. بعد از جمع‌آوری اطلاعات و تحلیل و داوری آن‌ها در مورد عملکرد دانش‌آموز، باید در مورد تداوم، اصلاح و بهبود یادگیری دانش‌آموزان تصمیم‌گیری شود. به‌طور کلی، تصمیم‌گیری آموزشی چند شکل متفاوت دارد که سه شکل نخست آن فرایندی است و در جریان یادگیری اتفاق می‌افتد و شکل چهارم آن پایانی است:

۱. اصلاح و بهبود تدریس و وسایل و ابزار آموزشی
۲. طراحی و ارائه تکالیف ترمیمی
۳. طراحی و اجرای مداخله‌ها
۴. تصمیم‌گیری در مورد ارتقا یا تکرار پایه دانش‌آموز

گام پنجم: بازخورد

کار ارزشیابی با تحلیل، تفسیر، داوری و سپس تصمیم‌گیری به پایان نمی‌رسد. بلکه داوری‌ها و تصمیم‌ها باید به دانش‌آموز، والدین و مدیر

مدرسه اطلاع داده شود که به آن بازخورد می‌گوییم. در الگوی ارزشیابی سنتی نیز بازخورد وجود دارد، اما معمولاً به صورت نمره است و غالباً هیچ تفسیر و توضیحی به دانش‌آموز و والدین وی داده نمی‌شود. در حالی که بازخورد باید با معنا و روشن باشد. بازخوردهای توصیفی به دلیل انتقال دقیق‌تر منظور معلم، این‌گونه‌اند. بازخوردها انواع متفاوت دارند، اما هر بازخورد کامل دو بخش اصلی دارد: توصیف وضعیت موجود و ارائه رهنمود. در توصیف وضعیت موجود، ابتدا نقاط قوت و سپس نقاط ضعف و خطاهای موجود بیان می‌شوند و در ارائه رهنمود، معلم باید با توجه به انتظارات و تحلیل وضعیت موجود بگوید که برای رسیدن به نقطه مطلوب چه کاری باید انجام شود.

جمع‌بندی

همان‌طور که بحث شد، ارزشیابی کیفی توصیفی ویژگی‌ها و مراحل دارد و برای رسیدن به ارزشیابی درست نیاز است همه مراحل آن به‌طور کامل طی شود. در دوره ابتدایی، این نوع ارزشیابی در حال انجام است. یکی از وظایف اصلی معلمان این دوره، کسب آگاهی از روش صحیح اجرای آن و کاربست آن در کلاس خود است. قطعاً در مسیر انجام این ارزشیابی مشکلات و موانعی وجود دارند که می‌توان با هماهنگی با والدین و اولیای مدرسه و هم‌اندیشی با همکاران، این مشکلات را کاهش داد.

در صورتی که برای هر کدام از مراحل ارزشیابی از روشی جدید و خلاقانه استفاده می‌کنید، از طریق مجله رشد فناوری آموزشی آن را با دیگر همکارانتان به اشتراک بگذارید.

منابع

۱. حسنی، محمد (۱۳۹۶). راهنمای اجرای ارزشیابی کیفی توصیفی در دبستان. عابد. تهران: چاپ هشتم.
۲. کیامنش، علیرضا و همکاران (۱۳۹۴). راهنمای معلم در ارزشیابی توصیفی. اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی. تهران: چاپ دوم.